

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ

Марія Козак,

асистентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
kozakmm19@gmail.com

Анастасія Сидорук,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки та психології,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
stasyaxxx09@gmail.com

У ранньому дитинстві відбувається значний прогрес у формуванні основних навичок, які стануть основою для подальшого розвитку. Дитина починає вчитися ходити, виконувати предметні дії та розвивати мовлення. Вільне пересування дозволяє дитині самостійно спілкуватися з оточуючим світом, що сприяє розвитку просторового орієнтування та пізнавальних можливостей.

Досягнення певного рівня фізичного та психічного розвитку до кінця періоду немовлячого віку дозволяє дитині вступити в новий віковий етап – раннє дитинство. Протягом цього періоду психічний розвиток дитини відбувається послідовно, з періодами стабільності та перехідності. Перехідні моменти відбуваються на межі між різними етапами, в той час як стабільні періоди тривають довше.

Основні риси психічних процесів у ранньому дитинстві включають залежність від реальних обставин, взаємодію з практичними діями та виражений емоційний компонент, спрямований на сприйняття та розуміння навколишнього світу. Мовленнєве спілкування стає важливим аспектом, що розвивається в ранньому дитинстві.

У цьому віці також починається формування сенсорних еталонів. Спочатку вони є пов'язаними з конкретними об'єктами або формами (наприклад, круглим м'ячем, зеленою травою тощо), а згодом переходять

на рівень загальних сенсорних характеристик. До кінця раннього дитинства діти зазвичай формують три основні еталони: форму, колір та розмір. Цей період також характеризується здатністю дітей швидко орієнтуватися на основі образного мислення, без необхідності випробовувати різні варіанти рішень.

У цьому періоді мислення дитини відзначається синкретизмом, коли вона сприймає завдання як цілісну картину, не розчленовуючи її на окремі деталі. Тому дорослий може спочатку допомогти дитині аналізувати і виділяти окремі елементи у ситуації. Потім, можливо з його допомогою, визначити, які деталі є найважливішими, а які менш значущими. Таке спільне предметне спілкування може значно прискорити та оптимізувати процес пізнавального розвитку дитини, яке М. Лисина називає провідним видом спілкування в цей період – ситуативно-діловим.

Спілкування з дорослим, спрямоване на організацію предметної діяльності дитини, впливає на соціальну ситуацію її розвитку. Це спілкування здійснюється через мовлення, знижуючи емоційність та витісняючи жести та лепет. Мовлення інтенсивно розвивається. Цей тип спілкування вважається ситуативно-діловим, а ділові якості дорослого стають основним джерелом спілкування. Дитина розвиває символічну дію, граючи наслідок дорослого. Здатність до наслідування лежить в основі моторного та інтелектуального розвитку дитини, включаючи копіювання та відбір конкретних зразків для наслідування, а згодом – наслідування за пам'яттю, що сприяє засвоєнню нових навичок.

Незважаючи на це, взаємодія з дорослим є ключовою для розвитку пізнавальних здібностей та формування особистості дітей у ранньому віці. Важливо пам'ятати, що уявлення про себе у дітей та їх перша самооцінка насправді відображають оцінку дорослих, яка внутрішньо відбита в дитині. Тому постійні зауваження, ігнорування їхніх ініціатив та

недооцінка їхніх зусиль можуть призвести до втрати впевненості у собі та зменшення мотивації досягти успіху в різних справах вже на цьому етапі.

Учений Е. Еріксон також відзначав, що в цьому віці діти розвивають почуття самостійності і автономності або, якщо розвиток не відбувається належним чином, почуття залежності. Він стверджував, що реакція дорослих на перші спроби дитини досягти самостійності пов'язана з переважанням одного з двох варіантів. У певному відношенні це опис цього етапу Еріксоном схожий на формування новоутворення «я – сам» у сучасній психології. Таким чином, згідно з дослідженнями Д. Ельконіна, Л. Божович та інших психологів, до кінця раннього дитинства діти розпочинають формувати перші уявлення про себе як особистість, що відрізняється від інших тим, що вони самостійно приймають рішення.

Діяльність дітей в різних сферах дозволяє вивчати їхню психіку за допомогою аналізу продуктів діяльності, таких як казки, малюнки, конструкції тощо. Цей метод дозволяє виявити навички та здібності дитини, а також її проблеми та потенціал. Аналіз продуктів діяльності може включати порівняння робіт різних дітей або оцінку робіт однієї дитини, що виконані протягом тривалого періоду часу.

Оволодіння предметами набуває особливої важливості в цьому віці. Дитина починає використовувати їх у відповідності з їх функціональним призначенням, навчаючись діяти з ними так, як це прийнято у суспільстві. Спілкування з дорослим стає ключовим елементом в оволодінні цими навичками через передачу соціально вироблених способів використання предметів.

У процесі такого спілкування дитина розвиває мовлення, вчиться діяти у відповідності з прийнятими стандартами, а також відчуває мотивацію наслідувати дорослого. Це наслідування є важливим компонентом її інтелектуального та моторного розвитку, а також сприяє засвоєнню нових навичок та дій.

За словами Д. Ельконіна, розвиток предметної дії дитини відбувається у двох напрямках. По-перше, це перехід від спільного з дорослим виконання до самостійного, коли дитина починає порівнювати себе з дорослим як зразком дії. По-друге, цей розвиток включає оволодіння способами використання предметів та виникнення ігрової дії, яка відображає цей спосіб використання. Це призводить до формування у дитини предметного ставлення до оточуючого світу, розглянутого як сукупність предметів з певним призначенням і функціями.

До кінця першого року життя відбувається розвиток впізнавання (на основі нерозривного зв'язку пам'яті і сприймання), передбачення та здатність до заміщення. Предметно-маніпулятивна гра має дві форми: гра-дослідження та гра-конструювання.

Взаємодія з ровесниками проходить через кілька етапів: на початковому етапі дитина ставиться до ровесника як до об'єкту, потім відбувається етап «поруч, але не разом». Ця взаємодія сприяє розвитку самосвідомості, що проявляється у коментуванні власних дій, впізнаванні себе у дзеркалі, усвідомленні себе як особистості та порівнянні з іншими.

У процесі взаємодії з навколишнім середовищем дитина набуває навичок розуміння інших людей. Вже з 1,5 років вона проявляє прагнення заспокоїти засмучену людину та реагує на її емоційний стан. Впродовж раннього дитинства змінюються стосунки між дитиною та дорослим, спричиняючи перебудову соціальної ситуації. Дитина починає розуміти свій власний рівень компетентності в діяльності, успіх у володінні предметами та наслідуванні дорослого, що робить її ініціатором змін у взаємини з дорослим, спрямованих на підвищення самостійності. Тепер включення у доросле життя пов'язане з участю в сюжетно-рольовій грі, де дитина уявляє себе дорослою.

Проте, при спробах дорослих обмежити прагнення дитини до самостійності виникає криза трьох років, яка була вперше описана

Ельзою Келер у праці «Про особистість трирічної дитини». Симптоми цієї кризи включають:

1. Негативізм – відмова виконувати вимоги, що є вираженням негативної реакції на вимоги дорослих.
2. Упертість – настоювання на власному рішенні, що виражається у наполегливості залишатися при своєму рішенні.
3. Непокірність-норовливість – протест проти встановленого порядку, характеризується більш генералізованою та безособовою природою.
4. Свавілья, відсторонення від дорослого – прагнення до самостійності та намагання робити речі самостійно.
5. Знецінення дорослих – виявляється у висловлюванні негативних коментарів щодо дорослих.
6. Протест-бунт – конфлікти з батьками та постійний відчутний конфлікт з навколишнім оточенням.

У ранньому дитинстві досягнення в психічному розвитку проявляються таким чином:

- За рахунок фізичного розвитку значно зростає самостійність дитини, що допомагає їй усвідомлювати себе як суб'єкта («Я сам»).
- Основною діяльністю дитини в ранньому віці є предметно-маніпулятивна діяльність, яка має ігровий характер.
- Предметно-маніпулятивна діяльність базується на предметних діях, що формуються в малюка через маніпуляції з предметами.
- Розвивається ситуативно-ділове спілкування з дорослими, виникає спілкування з однолітками, що створює передумови для ігрової та продуктивної діяльності.
- Пізнавальні процеси взаємопов'язані; наочне сприйняття є провідним, що сприяє розвитку впізнавання та освоєнню наочних форм мислення (наочно-дієвого та наочно-образного), формує уяву, а також сприяє активізації мовлення дитини.

Список використаних джерел:

1. Джурина С. М. Особливості фізичного та психічного розвитку дітей дошкільного віку м. Києва : автореф. дис. ...к. мед. наук.. Київ, 2008. 18 с.
2. Кукуруза Г. В. Ефективність програм раннього втручання для дітей з порушеннями психічного розвитку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013. № 1046. Вип. 51. С.184–187.
3. Кукуруза Г. В. Психологічна модель раннього втручання : допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку : монографія. Харків : Планета-принт, 2013. 244 с.